

ВАНЧО ТУШЕВСКИ
Филолошки факултет
Скопје

УДК 886.6(091):1(38)

ЈОРДАН ХАЦИ КОНСТАНТИНОВ-ЏИНОТ И СОКРАТ

Ајсџраќиј: Во времето на просветителството (првата половина на XIX век) кај словенските народи Сократ се почитува како пример за углед бидејќи вистината, доброто и знаењето се врвни категории во неговото учење. Се приздаваат Сократовите творби или пак се печатат книги за него. Овде најмногу се разгледува српската продукција и рецепција. Џинот ја следи оваа литература за Сократ и, природно, рефлексии од неа среќаваме во текстовите на овој велешки учител и во неговите забележани размисли. Сократовите умни поуки беа во наставната програма во првите народни училишта на Џинот. Тој дури преведе од грчки јазик еден драмски текст за него – „Филал Сократов...“.

Еден од најмудрите хеленски философи врз чиј дух се калеа недоброј непознати и славни мислителители е Сократ. Тој не остави свои запишани дела, но неговите ученици доволно јасно го пренесоа неговиот дух¹ за да зрачи со личните впечатливи етички и хумани поставки низ илјадници години. Неговиот лик уште повеќе се овенча во сјај со легендарното пиене чаша отров; со овој херојски и одлучен чин Сократ целосно го докажа своето истрајување во вистината, а неговата добродетел и претпочитање на знаењето наидоа на општо прифаќање меѓу народите што започнаа да се просветуваат и самоспознаваат. Во тој однос неговото дело остава непосреден пример на Балканот. Во првата половина на XIX век Сократ возвишено се почитува, сака, преведува...

Јордан Хаџи Константинов – Џинот (1820–1882) преку разни „наравопоучителни наставленија“ од и за Сократ ќе го пренесе во училиниците на своите народни училишта. Разумната поука беше мошне податлива материја за посликовито изложување пред учениците. Џинот се среќаваше со Сократа преку српски и бугарски учебници но и преку грчки наслови. Во кни-

¹ *Ксенофонџовџе знаменитџосџи или Ксенофонџом зайамџене Сократџове науке*. Београд, 1853. Да се в. и Платон, *Одбраната Сократџова*. Крисџон. Фајгон. Превод Елена Колева, Скопје, 1983.

гата *Руководство к словенској ̑рамаици*², што велешкиот учител ја имал во својата библиотека, се приопштува една разумна досетка на Сократ и се нафрлаат неколку општи и биографски белешки за атинскиот мудрец. Во делото „Христотија или благодравие“³ некаде пред самиот крај, во Плутархов дух, накратко е предадена биографијата и учењето на Сократа. Суштината на неговиот философски поглед ја истакнал и Гаврил Поповиќ (еден од главните членови на ДСС⁴ во Белград) во книгата *Животописание*⁵, што Џинот, познавајќи се со авторот, бездруго ја имал в рака. Теми со ваква содржина го привлекувало вниманието на нашиот учител, посебно темата за Сократа од кого ќе научи бројни нешта за чесноста и добродетелта во животот. Во тој однос, секако, многу повлијаела и книгата *Содружество древних бо̑гов*⁶ која на крај донесува подолга беседа под наслов „Похвала Сократу...“, а неа Џинот ја имал во својата библиотека. Многу указателни страници има во ова слово за Сократа што се допираат до миогледот на Џинот. Таму се одбележува дека: „Истина и добродетел служиле су драгоценују целу (циљем) Сократу, пиштеју његову разуму и исправленијем сердца...“⁷. Подолу се истакнува дека „он е са божаственим мужеством суеверие и развратне људе настављао, и најпосле смртију запечатало“⁸. И велешкиот учител ќе се бори против суеверието и недугавоста преку усниот или пишаниот збор и за сето тоа ќе биде казнет со прогонство⁹.

Џинот многу прочита и научи за Сократа од својот постојан учител Доситеј Обрадовиќ чии проникнувања ги следиме во посебен дел¹⁰. Доситеј се напојувал од медоточниот извор на Сократа и за својот духовен татко, тој остави и одделен прониклив есеј.

² *Сочинено Геор̑ием Захаридасом*, Будим, 1830. В. Ѓорѓи Шоптрајанов Библиотека на Јордан Хаџи Константинов – Џиноџи придонес кон проучувањето на културната преродба во Македонија. *Годишен зборник на филозофскиот факултет на универзитетот во Скопје*, 1949, кн. 2, стр. 58.

³ Преведена од Рајно Попович, Цареград, 1853.

⁴ ДСС = Друштво србске словесности, идната Академија на науките.

⁵ *Славни људи старо̑ и ново̑ века*. Београд, 1849.

⁶ *Од Ефрем Лазаревич*, Венеција, 1810, стр. 81–137. В. Ѓорѓи Шоптрајанов, Библиотека на Јордан... стр. 57.

⁷ Ефрем Лазаревич, *Содружество древних бо̑гов*... стр. 85.

⁸ Истото.

⁹ В. ги и страниците 91, 96 и 117 на споменатава книга каде во многу нешта Џинот му се приближува на славниот мудрец.

¹⁰ За ова да се в. во одделот Доситеј и Џинот во нашата монографија *Јордан Хаџи Константиновиќ – Џиноџи. Живот и дело*. Докторска теза, Скопје 1989 (машинопис) В. и Миодраг Стојановиќ, *Доситеј и аишика*. Београд, 1971.

Сета приведена литература недвосмислено сведочи дека Сократ е присутен во духовниот свет на нашиот учител и затоа тој по разни поводи ќе го подвлекува неговото философско менторство. Кога ќе му биде најтешко, Џинот ќе го повикува Сократа кого што го „наставља благонравие“¹¹, а тоа е хармонијата – врвна цел на човековиот стремеж, односно рамнотежа помеѓу телото и духот, материјата и идејата.

Бројните споменувања и записи кај велешкиот учител зборуваат дека него многу го заседала неблагодарноста на атињаните кон Сократа. Во знак на лична одбрана Џинот низ страниците на својата полемика со Сава Радулов¹² приведува и многу примери од други литератури, но тој контекст го извлекува, покрај другите случки, со славни мажи и Сократа, истакнувајќи ја неблагодарноста на атињаните кон неговото велико дело, а со тоа алудира на самиот себе:

„Сократ која е свом роду мудрост с неба скинуо, од истог свог рода добио е награду едну велику чашу пуну Арсенике, коју е попити морао, ако му се и ние пило“¹³.

Џинот многу го вознемирувала и смртта на Сократа. Таа дошла како последица на неговото вистинољубиво учење чиј одраз била зависта на атинските првенци кои го осудиле и уништиле великиот мислител. Следствено, во многу биографски точки од Сократовиот живот се наоѓал и самиот Џинот. Тој се поистоветува со славниот мудрец. При читањето на една грчка книга таа го поттикнала учителот да напише: „Зли људи граждани иштат Сократа под јарем да го воврат“¹⁴ во кој е очигледно биографското совпаѓање или пак „Лажни софисти и лекари Сократа отруха“¹⁵ и конечно „В времето Сократово било е от Софистов Погубностља на нравите“¹⁶.

Дружејќи се и прифаќајќи го Сократа како свој успокојувач и смиренумудар татко Џинот се зафати да пишува со желба да му се оддолжи на атинскиот философ. Во „Цареградски вестник“ го најави, меѓу другите, како готово дело за печат: *Диал Сокрајов, драма в III дејствија, и на конец Слово Сокрајово о ѿсевдојолишцие*¹⁷. Можеме само да жалиме

¹¹ *Цареградски вестник*, бр. 24, 10 јуни 1861.

¹² *Цареградски вестник*, бр. 114, 24 март 1853.

¹³ *Цареградски вестник*, бр. 114, 24 март 1853. Џинот овде дословно приведува извадок од книгата на Глиша Зубан, *Шљиве за брашно*, Земун, 1852.

¹⁴ В. Ѓорѓи Шоптрајанов, Библиотеката на Јордан... стр. 91–92, кн. бр. 107.

¹⁵ Истото.

¹⁶ Истото.

¹⁷ *Цареградски вестник*, бр. 150 за 1853 од 21 декември.

и да претполагаме како Џинот го превел и доживеал овој драмски текст за епохалната чаша отров што најмирно ја испил атинскиот мудрец. Но, и само како споменување е доволно да ги поткрепи нашите разгледувања дека силен навев се чувствува врз философското учење на велешкиот мислител од Сократа.

Суштината на Сократовата мисла се состои во тоа што до целта се доаѓа преку самоспознанието. Понатаму во основата на неговото етичко умозрение влегува принципот дека знаењето е доблест и тоа може да се научи, односно дека секое зло доаѓа од незнаење. Според тоа, знаењето кај Сократа станува етички идеал, а од него произлегува општото добро¹⁸. Доброто, пак, е она што служи за определена намера и се изразува со убавото и корисното. Како следен важен принцип на Сократовата етика се јавува самоусовршувањето на човекот. Споменативе норми на Сократовото учење водат кон неговата последна и врвна цел – блаженството¹⁹.

И кај „најпонесениот македонски сократовец“²⁰ во тезата „познај себе“²¹ ќе биде постојано активна мисла и ова филозофско проникнување најмногу се огледа во неговите афоризми²². Сократовски импулси кај Џинот се чувствуваат и во постапката дека знаењето е доблест. Таа се гледа во бројни текстови на велешкиот мислител и неа веќе сме ја разгледувале на соодветни места²³. Во своите поетски текстови и во многу други творби Џинот ќе го постави незнаењето како црна дамка на нашиот човек и жестоко ќе се бори против него²⁴. Генералната теза дека доблеста е знаење и дека таа може да се научи е препознатлива во бројни негови творби, а овој основен просветителски стремеж на Џинот се крунисува со изреката искажана од него: „Неучен човек древо неисделкано“²⁵.

¹⁸ Милош Ѓурић, „Значај Сократове дијалектике за научно оснивавање етике“. *Браличево*, Пожаревац, год. IV, бр. 4, 1958, стр. 4.

¹⁹ Милош Ѓурић, *Историја хеленске књижевности*. Београд, 1982, стр. 509–510.

²⁰ Гане Тодоровски, *Со збор кон зборови*. Скопје, 1985, стр. 92.

²¹ *Цареградски весџник*, бр. 24, 10 јуни 1861.

²² Да се в. главата „Мудрословијата на Џинот“ во нашата докторска дисертација за Џинот (сп. бел. 10). Освен во афоризмите и другите сл. дела, директна и впечатлива трага на Сократовиот ум Џинот пројави во мислата „Познај себе си и ште научиш всјакое дело кое е добро и зло“. *Цареградски весџник* бр. 24, 10 јуни 1861.

²³ Сп. бел. 10

²⁴ „Плач на Скопското училиште многотрудное.“ *Цареградски весџник*, бр. 68, 1 јан. 1852.

²⁵ „Отвџет Г. С. Радулову“, *Цареградски весџник*, бр. 114, 21 март 1853. Оваа мисла е од непознат грчки философ. Вакви размисли кај Џинот има расеано низ бројните негови текстови. На пример да се в. крајот на „Снови-

Исто така и добротворството зафаќа значителен дел од философското гледање на Џинот. Тој сиот век го изврви да се покаже како добротворец на својот народ и со тоа настојуваше да ја досегне блаженството-хармонијата која постојано му бегаше²⁶.

дене и истинословие“, *Цареградски веситник*, бр. 51, 8 септ. 1851. Исто така, полемиката со Радулов Џинот ја завршува со анегдотата за царот Максимилијан кому му се обраќа еден човек со молба да го стори „благороден“, односно учен, а сегодниот не сакал да прими никакво богатство туку му порачал на молителот да биде трпелив и да учи. В. *Цареградски веситник*, бр. 124, 6 јуни 1853.

²⁶ Џинот во своето умозрение доброто го толкува како врвен идеал на среќата што ја означува житејската хармонија. Ова гледиште велешкиот мислител го застапува во бројни свои писмени траги, ние го илустрираме низ овие примери: „Ако будеш себе лош, на Бога и на народа како ќе бидеш добр“. В. Харалампие Поленаковиќ, „Изворот на Таблица прваја од Јордан Хаџи Константинов – Џинот“, сп. *Во екои на народноштво бугење*, Скопје, 1973 стр. 24; „Живим, но кога никакво добро да сотворам неможам, зашто ми е таквија живот“?, „На оваго света зашто сам? – за добро да правим и човек да будам, и кога ќе умрам да ми речат: Бог да му душа прости“!, „Никој до века жив не бива, само едно добротворење е безконечно живо“, В. Харалампие Поленаковиќ, „Две збирки од афоризми на Јордан Џинот.“ Сп. *Во екои на народноштво*... стр. 92 и 94, „Ја това знам: Бог и Добротворство...“, сп. Х. Поленаковиќ, „Кореспонденцијата на Јордан Хаџи Константинов – Џинот со Друштво српске словесности.“ *Филозофски факултет на универзитетот – Скопје, Историско-филолошки оддел, Мајеријали кн. 2*, Скопје, 1955, стр. 24.

„Ја постојано за обшто добро ќе радам и ќе се трудам, та Бог види и ќе ме помилуе како он што иска, и ја искам добро да чинам“ (стр. 26), „...како човек верен, постојан и желателен за обшто добро...“ (стр. 30), „...ве љубим и желим за свако добро“ (стр. 32), „Готов за добро“ (стр. 34), „...ништо до сега никому зло не сум учинил...“ (стр. 46), „Познато вам е страдање мое, и труд мој за обшто добро...“ (стр. 49), „...не сам престанал да се не трудим за обшто добро и просветение Славјанское“ (стр. 53), „И тако есм готов добриј...“ (стр. 59), „...а аз сум тој истиј Јордан Х. Константинов, кој всекому добро сум сторил, а зло ми сториле“ (стр. 56). Кон ова да се в. и сценско-дијалошките игри: „Разговор или прави човек“, *Цареградски веситник*, бр. 53, 22 и 29 септ. 1851, „Седум возрасти чело-веческиј“, *Цареградски веситник*, бр. 56 и 57, 13 и 20 окт. 1851, монолотот „Сновидение или истинословие“, *Цареградски веситник*, бр. 51, 8 септ. 1851, итн. За хармонијата кај Џинот подетално се осврнуваме во главата „Мудрословијата на Џинот“ од нашата монографија за него. В. и Петар Хр. Илевски, „Хармонија“. *Прилози, Одделение за лингвистика и литературна наука*. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, год. X, 1985, бр. 1, стр. 37–55. За односна тема индикативни се стр. 48–49 и 54.

SUMMARY

Vančo Tuševski: SOCRATES AND IORDAN HAJI KONSTANTINOV JINOT

As reading the books of ancient philosophy, Iordan Haji Konstantinov Jinot, Macedonian writer of XIXth century, adopted the philosophical message of Socrates and introduced it in his own teaching. The author of this paper investigates the works of Jinot and identities many topics in it influenced by the ancient philosopher.